

GOVOR KOT SIMPTOM RAZVOJNE MOTENOSTI

Mojca Šajina

UDK 616.22-008.5-053.2-08

DESKRIPTORJI: *otrok; razvoj; motnje; govor; govor motnje*

IZVLEČEK – *Otrokov govor je pogosto manifesten simptom razvojne motenosti na duševnem, čustvenem ali motoričnem področju, lahko je posledica okvare čutil ali pa kulturno nerazvitega okolja. V uvodu so opisane faze razvoja normalnega govora. Opisana je diagnostika govorne motnje, ki poteka na timski osnovi. Na podlagi diagnoze naredimo načrt za rehabilitacijo, če je potrebna, ali pa za svetovanje staršem, ki je v prvih letih otrokovega razvoja lahko zelo uspešno. Sledi opis kriterijev in vzrokov patološko nerazvitega govora, pri katerem je potrebna strokovna rehabilitacija, ki ni omejena le na obravnavo pri logopedu, ampak aktivno vključuje tudi otrokovo domače okolje.*

SPEECH AS A SYMPTOM OF A DEVELOPMENTAL DISORDER

DESCRIPTORS *child development disorders; speech; speech disorders*

ABSTRACT – *Speech is often a manifest symptom of a developmental disorder, which can be a consequence of a mental, emotional or motor impairment, some sensory handicap, or of a culturally underdeveloped environment. Diagnostic process of a speech impairment is performed on a team basis, and followed by a plan of habilitation when necessary, or by the plan of parent counseling, which can be extremely efficacious in the first four years of a child's development. The criteria and causes of a pathologically underdeveloped speech, which requires professional habilitation, are discussed; the habilitation plan, however, does not include only speech therapy, but requires an active involvement of a child's home environment as well.*

Govor je manifesten simptom duševnih, motoričnih in čustvenih motenj, okvare čutil in kulturno nerazvitega okolja. Zdrava čutila in normalne duševne sposobnosti omogočajo usklajen psihomotorični razvoj. Vse to in primerne spodbude okolja so predpogoji, da se govor normalno razvija. Razvoj poteka individualno in sledi splošnim zakonitostim v razvoju gibalne motorike, spretnosti rok, koordinaciji roka – oko, odvisen je od duševnega dozorevanja, čustvene odzivnosti in procesa socializacije, ki prvotno poteka v družini.

Kaj je govor

Govor je celota jezikovnega sistema, ki mu pripadamo, je individualiziran jezik. Miselni procesi so vezani na jezik, vendar jezik in misel nista identična. Pojmi obstajajo, še preden jih lahko označimo z besedo, saj so rezultat senzoričnega oziroma perceptivnega učenja. Verbalizacija teh pojmov omogoči, da jih v senzorično dostopnih znakih priključimo v zavest. Ti znaki, ki posredujejo med stvarnostjo in pojmovnostjo so govorjene ali pisane besede, zato za besedo velja, da je dvojno simbolična. Učenje govora je proces abstrahiranja, jezik pa je večja opora mišljenju, če se miselni procesi oddaljujejo od konkretnega zaznavanja. Čeprav je za pojem bistvena vezanost na besedo, se beseda in pojem ter jezik in misel ne

krijejo. Razen besednega (verbalnega) mišljenja ločimo tudi nadverbalno mišljenje v znanosti in podverbalno mišljenje pri majhnih in pri gluhtonemih otrocih. Nižja raven mišljenja je neodvisna od besed, vendar govor pomaga mišljenju tako, da ga poenostavlja in prihranja oblikovanje pojmov, ki ga najdemo v besednem zakladu materinščine.

Otrok se ne uči izgovarjati glasov, uči se jezikovnih oblik v konkretnih govornih situacijah.

Pogoji in stopnje normalnega govornega razvoja

Normalen razvoj jezika je del biopsihosocialnega dozorevanja in sledi razvoju senzoričnih, motoričnih in psihičnih funkcij. Razvoj motorike in jezikovno dozorevanje sta tesno povezana. V tem razvoju so nekatere strukture bolj odvisne od fizioloških, druge pa bolj od duševnih procesov. Izgovorjava je fiziološko pogojena, vendar je kvaliteta izgovorjave glasov odvisna od psihičnih sposobnosti, memoriranja, akustičnih fonemov in koncentracije. Pomenskost (semantika) besed je tesno povezana s pojmovnimi abstrakcijami in jezikovno miselnimi asociacijami.

Govor delimo na prelingvalna obdobja (faze pred govorno besedo) in na lingvalna obdobja (faze govorne besede).

Prelingvalne faze

Krik, ki se pojavlja ob rojstvu in ga označujemo kot fiziološkega, je oblika glasovnega sporazumevanja, ki spremlja otroka v prvem mesecu. Otrok in okolica sicer komunicirata taktilno – z dotiki.

V drugem mesecu se pojavljajo nediferencirani glasovi, ki so refleksni in jih označujemo kot grlne. Odvisni so od položaja (lege) otroka in od njegovega razpoloženja (ob prijetnem razpoloženju se oglašča s popevanjem). Otrok začenja komunicirati s smehom, na prigovarjanje se umiri.

Pri šestih mesecih stopa v obdobje bebljanja (enzložne, nesmiselne strukture), v katerih so povezani samoglasniki AOE in soglasniki BMN. Glasovne komunikacije je vedno več, otrok se glasno smeje, njegov jok pa je večpomenski. V razvoju motorike začenja manipulirati s predmeti. Okolje in otrok ne komunicirata samo taktilno, zato se v tem obdobju ločujeta razvoj sliščega in gluhega otroka (pri gluhem otroku sta jok in smeh drugačna, bebljanje, ki se lahko pojavlja, izgine, ker je vezano na lastno oglašanje in poslušanje govora okolja).

V osmem mesecu prehaja oglašanje v čebljanje, otrok povezuje dva nesmiselna zloga v strukturo, ki ji okolje začne dajati pomen; te strukture ponavljajo otrok in domači, ki jih povežejo z osebo, dejavnostjo ali predmetom (ATO je AVTO, TATA je oče, AMAM je hrana . . .). Otrok ponavlja lastne glasovne dosežke in med desetim in dvanajstim mesecem spozna, da lahko z zvezo MAMA, če jo izgovori, nekaj doseže: mama pride, ga nahrani, se z njim igra . . . To je obdobje, ko otrok vstopa v svet razumljenih besed, ki pa jih sam aktivno še ne

---

IZJEMNO VESELJE, KI GA IMAMO, KO GOVORIMO O SEBI, NAJ V NAS ZBUDI STRAH, DA TISTI, KI NAS POSLUŠA, ŠE DALEČ NE ČUTI ENAKO.

La Rochefoucauld

uporabi. Od dvanajstega do osemnajstega meseca je obdobje prvih priprav na govorno komunikacijo, otrok pa se večinoma še sporazumeva nebesedno, se pravi tako, da razume, kar mu rečemo: pokaže, kar želi, posnema dejanja in glasove okolja.

Lingvalne faze

Pri dvanajstih mesecih se začenja otrok poskušati s hojo, koordinacija roka in oči pa je že tako razvita, da je sposoben posnemati prve čačke. Z okolico komunicira z bogatim, moduliranim čebljanjem, močno se poveča razumevanje govora. Aktivno uporablja 3–5 besed. Otrok zdaj govora ne razume samo prek modulacije, intonacije povedanega ter mimike in gest, ki spremljajo govor, temveč razume pomen posameznih besed, seveda zelo konkretno. Značilno za obdobje do osemnajstega meseca je, da otrok prav zaradi motoričnega razvoja, v prizadevanju, da bi obvladal hojo, potisne aktivno oglašanje v ozadje, močno pa si poveča pasivni besedni zaklad.

Pri osemnajstih mesecih uporablja 8 do 50 besed, ki so razumljive otrokovi okolici. Te besede so večinoma samostalniki, ki imajo funkcijo stavka.

Pri enaindvajsetih mesecih uporablja dve besedi v povezavi; to so prvi stavki. Manj je čebljanja in nebesednega sporazumevanja. Otrokov žargon postaja razumljivejši, vendar je izgovorjava glasov še zelo nediferencirana; otrok izpušča zloge, glasove poenostavlja in jih nadomešča z razvojno lažjimi (COPAT je PAT, MUCA je MUTA).

Pri dveh letih otrokov aktivni slovar obsega 50–300 besed, in sicer 63% samostalnikov, 23% glagolov in 14% drugih besednih vrst.

Obdobje po drugem letu je čas, ko se otrok vrašča v jezikovni sistem materinščine. Če do dvanajstega meseca velja, da je otrokovo oglašanje vezano na motorični razvoj in emocije, se sedaj stopnjuje pomen kognitivnega (spoznavnega), ki vpliva na pojmovni in jezikovni razvoj.

Pri treh letih prehaja otrokov govor v fazo socialnega sporazumevanja. Do te starosti kar 56% otrok uporablja govor kot eholalijo ali monolog. Sedaj začenja uporabljati govor kot vprašanje, apel, informacijo, pritožbo, željo, odgovor. V tej starosti so izoblikovane vse govorne komponente, ki pa so še nezrele in neusklažene, zato se pokažejo številne nepravilnosti v izgovorjavi glasov, ritmu in tempu govora (fiziološko, funkcionalno zatikanje). Pomen besed je zelo konkreten, stavčne strukture iz petih besed so slovnično nepravilne. Govor je razumljiv v 75–80%. Obdobje tretjega leta je čas, ko postaja okolje bolj kritično do otrokovega govora. To je obdobje, ko se začenjajo kazati govorne motnje, ki jih lahko s preventivnim, vzgojnim in svetovalnim delom preprečimo ali ublažimo. V tem obdobju ali pa še prej nekateri otroci potrebujejo posredno oziroma neposredno terapevtsko vodenje in rehabilitacijo.

Kdaj govorimo o govorni motnji

O govorni motnji govorimo tedaj, ko je sporazumevanje oteženo, ko govor pretirano pritegne pozornost poslušalcev in ko postaja ovira v intelektualnem in socialnem razvoju.

Kadar po pregledih v razvojni ambulanti, po izključitvi organske etiologije in po pregledu pri psihologu ugotovimo, da je otrok zdrav in da se duševno dobro razvija, ocenimo, kako in koliko govor odstopa od starostnih kriterijev. Poskušamo odkriti razloge, ki so pripeljali do upočasnitve govornega razvoja. Diagnostični proces, habilitacijski načrt in sama habilitacija so vselej timska odločitve, saj so na oddelku obravnavani predšolski otroci, pri katerih je govorna motnja samo simptom razvojne motenosti. Kadar je otrokov govor slabše razvit, kot bi moral biti glede na starost, neposredna habilitacija pa še ni potrebna, se odločamo za svetovalno delo s starši in vzgojitelji. Obdobje prvih štirih let je čas, ko lahko največ naredijo starši sami, če so osveščeni in primerno vodeni. Iz pogovora s starši najpogosteje ugotavljamo naslednje:

Komunikacija v družini je minimalna – starši se med seboj in z otroki premalo pogovarjajo, ne zavedajo se, da se otrok uči govora s poslušanjem. Svetujemo jim, da komentirajo vsa dogajanja, da se na otroka obračajo z besednimi navodili. Staršem, ki niso slovenske narodnosti, svetujemo, da v družini uporabljajo materni jezik, saj ga dobro obvladajo in se zato lažje izražajo, vrh tega so nanj čustveno navezani in so zato bolj neposredni in otroku bližji. Otrok mora najprej obvladati en jezikovni sistem, da lahko na njem gradi in obvladuje zakonitosti drugega jezika. Svetujemo vključitev v vrtec.

Starši ne znajo poslušati otrok – še vedno se dogaja, da odrasli otroka utišajo, da nočejo ali ne znajo razumeti njegovih »šifriranih« sporočil in vprašanj in jih ne prevedejo v ustrežnejša. Pogosto se dogaja, da uporabljajo otroški žargon, ker menijo, da jih bo otrok bolje razumel, če bodo komunicirali v njegovem infantilnem jeziku.

Starši se z otrokom ne znajo igrati – izbirajo neprimerne igrače, prepuščajo vzgojo vrtcu in dvorišču. Svetujemo jim dobro otroško literaturo, ki je primerna otrokovi starosti in jezikovni razvitosti. Svetujemo, naj otroka ne puščajo pred televizorjem kot pasivnega gledalca, ampak da komentirajo tisto, kar gledajo, in se o prebranem, slišnem in gledanem pogovorijo. Svetujemo vključitev v dejavnosti knjižnice, telovadnega društva, Pionirskega doma, glasbene šole itn.

Starši so pretirano kritični, nezadovoljni z otrokovim govorom. Pretirano spodbujajo pravilnost izreke, zanemarjajo pa željo po sporazumevanju in bogastvo besednega zaklada. Nenehno posegajo v otrokov govor, govorijo namesto njega, pri tem pa so sami velikokrat popolnoma neosveščeni in nekritični do lastnega govora. Dogaja se, da nežnost in bližino staršev nadomeščata televizor in kasetnik, v ceremoniji večernega uspavanja pa sta dudu in steklenica zamena za pogovor, uspavanko, pravljico.

Kadar osveščeni starši spremenijo odnos do otroka in govora, pri upočasnjem govornem razvoju neposredna habilitacija ni potrebna. Po osnovnem svetovanju otroke spremljamo, nekaj otrok sprejmemo v terapijo kasneje, nekatere pa pred vstopom v malo šolo, predvsem zato, da bi preprečili bralno-pisne težave v osnovni šoli.

Patološko nerazvit govor

Patološko nerazvit govor je patološki proces govornega razvoja, ki po strukturi in vsebini ne ustreza otrokovi starosti in njegovim jezikovnim potrebam. Na seznamu otrok z razvojnimi motnjami so kot govorno moteni vodeni tisti otroci, ki

brez kompleksne medicinske, psihološke, defektološke in socialne rehabilitacije spontano govora ne bi razvili.

1. Pri 12 mesecih se otrok zelo malo ali nič ne oglašča.
2. Pri 15 mesecih ne beblja in ne čeblja.
3. Pri 18 mesecih ne oblikuje besed.
4. Pri 2 letih uporablja samo eno do dve besedi.
5. Pri 3 letih govori samo nekaj posameznih besed.
6. Pri 4 letih je razumljivost njegovega govora pod 50%.
7. Pri 5 letih je razumljivost njegovega govora pod 75%; govori kratke stavke,

besedni zaklad je skromen, v izgovorjavi so številne zamenjave in poenostavitve glasov, struktura stavka je nepravilna.

V procesu diferencialne diagnostike otroka pregledajo pediater, psiholog, logoped, ortopedagog in socialni delavec. Otrok je pregledan pri foniatru, avdiologu in nevrologu. Patološko nerazvit govor je večinoma posledica različnih vzrokov, zato rehabilitacija poteka timsko. Kadar je več vzrokov, ki ovirajo in negativno vplivajo na otrokov govorni razvoj, je rehabilitacija daljša, zahtevnejša in z nižjimi cilji. **Možni vzroki patološko nerazvitega govora** so naslednji:

Izguba sluha. Otrok se govora uči s poslušanjem. Otroci, pri katerih je ugotovljena težja izguba sluha, potrebujejo avdiološko in surdopedagoško rehabilitacijo v ustrezni ustanovi. Na mentalnohigienskem oddelku (MHO) obravnavamo otroke z lažjimi redukcijami sluha.

Duševna manjrazvitost ni izključna značilnost patološko nerazvitega govora. Značilno je, da se pri takih otrocih govor počasneje razvija, vendar kasneje nekateri zmerno duševno manjrazviti razmeroma dobro govorijo. Opažamo heterogene odklone, zelo izrazit izpad besednega zaklada, nepravilne stavčne formulacije. Govor se razvije pozno, predgovorne faze, ki v normalnem razvoju trajajo leto do leto in pol, so pri duševno manjrazvitih otrocih daljše, saj nekateri stopajo v obdobje govorenih besed šele po drugem ali tretjem letu. Govor je večinoma egocentričen in emocionalno afektiven. Težje in težko prizadeti otroci se odzivajo govorno zelo instinktivno, ostajajo na fazi kričanja in bebljanja, posamezne besede, ki se jih utegnejo naučiti, pa imajo majhno vrednost komunikacije.

Zelo razširjeno je mnenje, da lahko logopedska rehabilitacija veliko prispeva k celostni rehabilitaciji duševno manjrazvitega otroka. Taka pričakovanja zavajajo starše, ki so pozorni samo na govor, pozabljajo pa, da je govor simptom v sindromu duševne manjrazvitosti. Logopedska obravnava pri teh otrocih je predvsem ortopedagoška, začenja se že v družini, saj je to prvotno socialno okolje važen rehabilitacijski dejavnik. Poudarek je na nenehnem, neposrednem spodbujanju otroka, prijetni čustveni klimi, učenju prek posnemanja, ki sledi vsem fazam normalnega govornega razvoja, vendar jih otrok spontano brez specialne pedagoške pomoči ne bi prešel. Za razvoj jezika je najpomembnejša duševna raven otroka. Rehabilitacija poteka sprva preko staršev, prek ortopedagoga v razvojnem oddelku in svetovalno pri logopedu na mentalnohigienskem oddelku.

Cerebralne poškodbe in disfunkcije. Kadar prizadenejo možganske disfunkcije govorno področje in področje govornih poti, se pokaže patološka nerazvitost govora. Tak je govor otrok s centralno motorično prizadetostjo, kjer v rehabilitaciji sodelujeta logoped in razvojni nevrofizioterapevt. Pri otrocih z vročinskimi krči in epilepsijo pogosto ugotavljamo patološko nerazvit govor.

Obrobne okvare govoril. Kadar se pri otrocih s prirojenimi anomalijami ustnic, neba, jezika, zob in čeljusti kombinira več naštetih vzrokov, je govor pogosto patološko nerazvit, z nepravilnostmi v fonetiki, semantiki, sintaksi in morfologiji.

Čustveni vzroki. Eden prvih simptomov, ki starše in okolje opozori na motnjo v otrokovem razvoju, je nerazumljiv, nesmiseln, eholaličen govor, ki nima vloge sporazumevanja. Kadar je tak govor znak zgodnje otroške psihoze, je govorna motnja za starše z razumskega in čustvenega vidika lažje sprejemljiva kot vzroki zanjo. Nazadovanje in zaostajanje v govoru sta pogosto posledica prepogostih in dolgotrajnih hospitalizacij, kjer gre poleg organskih razlogov pogosto tudi za kombinacijo čustvenih motenj in pomanjkanja spodbud med zdravljenjem.

Miljejsko pogojeni vzroki. Ti se običajno prepletajo z navedenimi in ob minimalnih ali nikakršnih spodbudah povzročijo patološko zaostajanje v govornem razvoju.

Habilitacija

Habilitacija sloni na usmerjenih spodbudah, ki segajo na vsa področja, ki so sicer osnova govora. Otrok mora govor razumeti, si zapomniti besede in jezikovne strukture. Razvijamo splošno motoriko in motoriko govoril, koncentracijo vidnega in slušnega zaznavanja, grafomotorične spretnosti, bogatimo otrokovo znanje. Sprva je sporazumevanje nebesedno, z mimiko, gesto in telesom, kasneje glasovno in besedno. Končni cilj je razviti govor, ki omogoča izražanje samega sebe, pridobivanje znanj in ima funkcijo socialne komunikacije. Habilitacija ni, ne more in ne sme biti vezana samo na ambulantno delo, zato upoštevamo otrokovo okolje, ki mora zagotavljati primerno čustveno klimo, ustrezne socialne stike in dovolj govornih spodbud.

LITERATURA

1. Vladislavljević S. Afazije in razvojne disfazije. Beograd: Defektološki fakultet Univerziteteta, 1983.
2. Vladislavljević S. Patološki nerazvijen govor u dece. Beograd: Savez defektologa Jugoslavije, 1973.
3. Anon. Razvoj govora kot deteta. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1981.
4. Flass O, Škarić I. Program rehabilitacije za malu gluhojnu djecu. Zagreb: Center Suvag, 1973.